

elegendő, mivel így mégis megesik, hogy a legbecsesebb termékeknek árva szócska sem jut. Így például egy betűvel sem emlékezik meg a könyv Salamon Ferencz «Középiskoláink reformja» című művéről, e munkáról, mely az Utasítások mellett határozottan legeslegkiválóbb productuma eddigi összes középiskolai pædagogiai irodalmunknak. A mi irodalmi viszonyaink mellett az értékesebb termékeknek időről- időre való legalább bibliographikus felelevenítése, azt hiszem, nemcsak szükség, hanem igazi kötelesség, talán az egyetlen, mely alól ily alkalommal, minő az ezredéves emlékünnepe, még a tér szűke sem menthet fel.

WALDAPFEL JÁNOS.

Comenius Ámos János «Nagy Oktatástana». Latin eredetiből fordította Dezső Lajos, a sárospataki tanítóképző intézet igazgatója. Kiadta Steinfeld Jenő, Sárospatakon. 1896.

Comeniusnak, a XVII. század ezen legnemesebb szívű, leglánglelkűbb vezérférfiának, pædagogiai reformátorának legértékesebb és legjelentékenyebb műve kétségtelenül a *Didactica Magna*. Nagyhatásu gyakorlati tanítói és nevelői pályájának irányelveit, elméletét foglalta össze e művében, melyet 1628-ban írt cseh nyelven s azt kéziratban 1638-ban latinra fordítván, ekkor lett ismeretessé s csak élete végén összes műveiben (*Opera didactica omnia*) 1657-ben jelenített meg nyomtatásban. Bár tehát a most magyar nyelven megjelent Oktatástan csaknem harmadfélszázéves, bár annak tartalma a pædagogusok előtt eddig sem volt egészen ismeretlen hazánkban sem, bár sok találó észrevétele, finom megjegyzése ma már közhelylyé vált, sok talán el is avult, túlszárnyaltatott, mégsem habozunk kimondani, hogy Comenius magyar nyelvű Oktatástana még ma is nyereség irodalmunkra nézve, hogy annak olvasásából még ma is lelkesedést, inspiratiót meríthetünk tanítói és nevelői munkásságunk közben. Teljesen igazat adunk a mű derék fordítójának, hogy az «nemcsak a maga századában világolt, hanem hivatva van korunk pædagogusainak elméjére is terméketlenül hatni».

És vajjon mi lehet az oka annak, hogy e mű még ma sem veszített hatásából s hatása alól nem menekül sem a laikus, ki talán újat is talál benne, — sem a szakember, ki a benne lerakott eszmékkel már ismerős? ! E mű nem okoskodás útján nyert és szárazon előadott elveknek, eszméknek foglalata, melyek csak eszünket illethnek — hanem egy az élet viharaiban megedzett férfi tapasztalatainak, az emberiség szomorú jelenén sírángozó és aggódó, jövőjeért és boldogságáért hön lelkesülő s azért ernyedetlenül munkálkodó önzetlen lélek élményeinek, terveinek,

vágyainak szinte szíve vérével írott s nemes pathosszal előadott tárháza. Egy nagy lélek szól hozzánk minden sorából. Comenius boldogabbá óhajtáná tenni az emberiséget, mint a minőnek ő látta. Erre leghatalmasabb eszköz e nevelés. Ha az embert boldogabbá akarod tenni, ha azt akarod, hogy üdvözüljön, tanultabbá, erkölcsösebbé, kegyesebbé kell tenned a nevelés által. A theologiai és philosophiai szempont sajátságosan vegyül Comenius egész pädagogiai rendszerében. Ő sok nyomort, szerencsétlenséget látott, sok zaklatást ért, látta a harminczéves háboru által okozott áldatlan állapotokat, siralmas helyzetet; szinte érzi és sejtji, hogy a sok csapás, a mi az emberiséget érte és éri, nem egészen a véletlen műve, hanem a kor romlásában a többi között része van az előjáróknak, vezetőknek, tanítóknak és iskoláknak is, a kik, vagy a melyek nem töltötték be feladatukat, céljukat s hibásan gondolkoztak és jártak el működésükben. Ezen bajokon segíteni, az iskolafentartókat fellelkesíteni, felvilágosítani, az iskolákat és az egész tanügyet reformálni lesz Comenius életének és működésének célja. Ezen cél szolgálatában áll írói működése és Didactica Magna-ja is.

Comeniusnak is, mint minden reformátornak, az első impulsust szolgáltatja korának felismert tévedése, a nevelés hiánya, a rossz iskolák, a rossz módszer. Ismeretes, hogy a XVI. és XVII. század első felében a nyilvános nevelés és tanítás jórészt az egyes felekezetek kezében volt, a protestánsoknál épúgy mint a jezsuitáknál igen szűk keretben mozgott, latinnyelv tanulás volt csaknem kizárólag. Hisz Voltaire még később is azt mondta a jezsuita iskolákról, hogy azokban nem tanult egyebet, csak latint és gyomot. (Browning.) S a nyelvtanítás módszere is rendkívül fárasztó, lélekölő egész a Comenius fellépéseig. Az iskolák ezen és számos egyéb fogyatkozásait sokan érzik, de senki Comeniusnál erősebben. — Művének 49-ik lapján Lubinus Eilhardusra, a theologia doktorára és rostocki egyetemi tanárra mint tekintélyre hivatkozik, ki azt mondja erre vonatkozólag: Midőn ezek felett magamban elmélkedtem, megvaldom, nem egyszer jöttem azon gondolatra, hogy ezt a módszert valamely, az emberiség iránt ellenséges indulatú, irigy, gonosz szellem hozta be az iskolába. — Egyébiránt mi szükség tanúk után néznünk — kiált fel Comenius. Hisz annyian vagyunk, a kik az iskolából az igazi tudományos műveltségnek csak árnyékával jöttünk ki. Én egy igénytelen ember, szintén egyike vagyok a sok ezernek, kiknek életük tavasza, virágzó ifjú éveik iskolai léhaságokkal nyomorogva teltek el. Elveszett koromra való visszaemlékezésem^o oh hányszor csalt keblembe sóhajt, szemembe könyüt s szívembe fájdalmat, mikor már mélyebb belátáshoz jutottam s hányszor indított ama fájdalom, hogy felkiáltok: Vajha visszaadná Isten lefolyt éveimet!

Hiába való kívánság! az elmúlt idő nem jön többé vissza. A kinek

évei elmúltak, nem fog megifjodni, hogy megtanulja éltét újból rendezni s magát az életre jobban előkészíteni. Erre nincs mód. De az lehetséges, hogy a mit utódainknak javasolhatunk, hát javasoljuk, hogy t. i. megmutatván az utat, melyen bennünket tanítóink tévelyekbe taszítottak; mutassuk meg azt az utat is, melyen ama hibák elkerülhetők. Legyen ez annak nevében és vezetése mellett, ki egyedül képes hibáinkat megszámlálni s tévelygéseinket megigazítani. Vajjon kit nem hat meg még ma is az az őszinte, mély érzelem, az a nemes pathosz, mely e sorokban nyilatkozik? De nem egy ilyen helyet találunk a műben, a hol a gondolatok a kiváló lélek érzelmeinek tüzeiben olvadnak fel. S ez érzelem nemcsak forrása írői működésének, hanem egyszersmind hatásának titka is.

Comenius *Didactica Magna*-ját a pädagogia történetét tárgyaló művek is kollőleg méltányolják, ismertetik és kivonatozzák, azért e helyen rövid ismertetésem keretében művének tartalmából csak néhány olyan eszmét, elvet emelek ki, melyek felfogásom szerint egyrészt haladást mutatnak kortársai és a megelőző nagy gondolkodókhöz képest, másrészt ezeken, mint alapokon látszik nyugodni Comenius egész pädagogiai rendszere s a mely eszmék sohasem avulnak el, mert örök érvényűek.

Ilyen örök érvényű igazságot fejteget Comenius például művének V-ik fejezetében. «Az ismeretnek, erénynek és vallásos érzületnek magvai az emberben megvannak.» Ezért képezhető, nevelhető az ember. Comenius e tekintetben eltalálja a helyes középutat. Nem mondja, mint Descartes, hogy velünk született eszméink, gondolataink volnának, de azt sem, hogy az ember teljesen ugyanazon hajlamokkal, képességekkel születnék. Azért a nevelőnek feladata kiismerni a növendék hajlamait, képességeit. A léleknek mint a gyomornak táplálékra van szüksége, minden ember vágyik az ismeretre is, de nem lehet mindenkit ugyanazon szellemi eledellel táplálni, növesztteni. «Mert miképen természeti hajlamból egyik jobb zenész, költő, szónok, physikus lesz, mint a másik; úgy egyik alkalmasabb a theológiára, orvostudományra, jogtudományra, mint a másik. De e dolog körül sok hiba történik, midőn minden darab fából Mercuriust akarunk faragni, nem figyelvén meg a természeti hajlamot.» (240. lap.) Hogy a nevelésnek, tanításnak számot kell vetni a növendék hajlamaival, egyéni természetével, e tekintetben Comenius megelőzte Locket, a nagy angol gondolkozót.

Ebből következik egy másik szintén nagy igazság, melyet Comenius hangsúlyozott először a nevelés terén, hogy erőszakkal, mesterségesen semmit sem vihetünk be a gyermek lelkébe, a mire nézve abban nincs meg a természeti hajlam; azért a természet útmutatásait kell követnünk nevelő, tanító eljárásunkban. A nevelésnek feladata részben

negatív; az, hogy képességeink, hajlamaink természetes fejlődésének útjából elhárítsa az akadályokat. A gátló akadályokat aztán részletesen sorolja fel Comenius. Felfogásában sajátosságosan olvad össze Baconnak és Descartesnak hatása. Descartes hangoztatta először a scholastica tudománnyal és tanítással szemben, hogy az ismeretet nem kaphatjuk mástól készen, hanem azt magunknak kell megszerezni gondolkozás és elmélkedés által — meg tapasztalás által — teszi hozzá Comenius s ekként fejt tovább az elvet. A növendék lelkét sem kell e szerint a tanítónak megemésztetlen és összefüggéstelen ismeretekkel megtömní, hanem inkább gondolkozáshoz szoktatni és ahhoz, hogy-akarata által uralkodjék magán és másokon.

A nyelvtanításra nézve is jobb módszert ajánl Comenius. Egy egész fejezetet (a XXII-diket) szentel a nyelvek tanítása módjának. Kifejti, hogy a nyelvtanulásra szükség van, mindenkinek tanulni kell anyanyelvén kívül a hozzá legközelebb eső nemzet nyelvét, aztán a latint, theologusnak a hébert, philosophusnak a görögöt és arabot stb. De a nyelv csak eszköze az ismeretszerzésnek s mint ilyen nem lehet egyedüli célja a tanításnak. A nyelvtanulás nem foglalhatja el a tanulásra szánt egész időnkét, minden erőnkét, hanem a *reáliákra* is kell időt és gondot fordítani. S Comenius e tekintetben is óriási haladást jelöl korához képest.

Természetes, hogy a psychologia mai álláspontjának szemüvegén Comenius lélektana igen fogyatékos. Neki a kezdet nehézségeivel kellett küzdenie, de ő tette az első lépést arra nézve, hogy a nevelést lélektani alapra kell fektetni.

Ime ezen főbb elvekben határozódik Comenius nagy reformátori működése. Jelen művének tartalmából csak izeltől, emlékeztetőül emeltünk ki néhány gondolatot, de korántsem merítettük ki azt. Dezső Lajos, mikor a pädagogiai gondolatoknak és eszméknek ezen kincses bányáját édes anyanyelvünkön megnyitotta számunkra, — hálára kötelezte nemcsak a hivatás szerinti tanítókat és nevelőket, hanem mindazokat is, kik a nevelésügy iránt csak érdeklődnek, vagy érezik annak nagy jelentőségét. Fordítása egészen méltó Comenius szemléletes, képekben gazdag stíljéhez. Gondos, hű, lendületes és igazán magyaros, a mint azt az idézett részekből is láthatjuk.*

SZÉKELY GYÖRGY.

* Minket a jegyzetek nem elégitenek ki; túlságosan elemiek, nem is mindig szabatosak. Azt sem értjük, miért ír az érdemes fordító következetesen pädagogiát, mikor ennek a mi helyesírásunkban semmi hagyománya nincs.